

BELGELERDEN BENLİĞİMİZE...

Dr. Mustafa KÜÇÜK*

Yirmi yıl oldu Hazine-i Evrâk'ta çalışmağa başlayalı.. Yirmili yaşların sonlarından kırklı yaşların nihayetine doğru renkli, zevkli ve yorucu bir yolculuktur sürüp gidiyor. Osmanlının hâlâ bir cihan devleti olduğu o son dönemlerde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, insanların neredeyse toplam yaşı olan ve bize uzun gelen bir ömrü çoktan tamamladık ama, o bir yanı buhran ve sıkıntı dolu, diğer yanı medeniyet ve zarafet timsali asrın insanının vücuda getirdiği eserlerin ne kadar da uzağında yaşıyoruz.. Belki tek kârımız ve en övünülecek varlığımız; içerisinde çalıştığımız büyük ecdad yâdigârı evrâk-ı atika-i Osmâniyeyi teneffüs edişimiz ve bu arada çeyrek asrı aşkın bir süredir hayatımızın bir parçası olan Sultanahmet'te yaşıyor olmamız..

O ne güzel bir kâğıt o. Rengi, âharı ve bâlâsındaki Besmelesiyle nasıl da canlı ve yüklü.. Üzerinde yüzlerce harfi yazmak için gezinip durmuş sabırlı hattatların, çok iyi eğitilmiş ve diplomatik ölçülere riayeti ihmal etmeden kendi kültürlerini ve tercihlerini kelimelere aksettirmiş o aziz kâtiplerin ellerinin izlerini nasıl da asırlarca muhafaza etmiş.

İşte sanki bir kâğıt fabrikasında henüz imal edilmiş ve bütün parlaklığını aynen koruyarak gösterişli bir çeyiz sandığından çıkmışcasına göze hoş gelen muhteşem bir belge. Emsallerine göre çok iyi şartlarda olduğu; benzerlerinin bir kısmı kürekle yerden kazınırken veya bir parçası yırtılmış, yıpranmış, okunamaz duruma gelmişken, onun hâlâ güzelliğini ve bütün san'at ihtişamını muhafaza etmesinden belli... Onca insanın dokunuşu sanki hiç yormamış kendisini. Böyle bir belgeye, onun tarihini ve ait olduğu müesseseyi belirten ibareleri yazmak ne kadar da büyük bir ayrıcalık.

Ama hayır, bazı hoyrat ellerin karalarcasına yazdığı tarihler ve müessese kodları görünüyor bir çoğunun üzerinde. Âdetâ kimlik bilgileri yazmaktan öte, asırlara meydan okuyan bu güzellikleri ve hazine parçalarını kıskanmanın verdiği bir duyguyla kendi pençelerini ve adlarını nasıl da koyu ve silinmez kalemle kaydetmişler o canım yazılı varaklara. Kendi itinalarının ve kadirbilirliklerinin evrakın ölümsüzlüğünden pay kapması yerine, nefret uyandıran bir şekil yığını hâlinde yazabilecek kayıtsızlığa ve ruhsuzluğa kapıvermişler nasıl da.. Evrakın kıvrımlarını düzeltmek, üzerindeki silinebilir kötü ve gereksiz yazıları silmek, tozlarını uygun malzemelerle almak bir tarafa; yeni bir toz, yeni bir leke gibi işlem yapmak ve bu vesile ile böyle bir semtte ve müessesede rızını çıkarmak... Kendine, asil mühimi tarihine ve ecdadına ne inanılmaz saygısızlık..

O kâğıt, hazine-i evrâktan bir mücevher parçasıdır oysa. Bakın üzerindeki yazılara.. Üvansız birisinin himmet dileyen istid'âsı, boş bir kadroya tayinini bekleyen bir imamın arzısı, o talebi muameleye tâbi tutan âmirin konuyu takip ettirdiği kalemlerdeki inceleme kayıtları ve nihayet durumu özetleyen telhis üzerine yazılan sadrâzam buyruldu.. Kâğıdın zirinde başlayan ve bâlâsında bir kaç günde sonlanan bu muamelenin; yıllar ve bazen asırlar öncesindeki kayıtlara müracaatla "emsâline göre tatbik"i ve kendisine mahsusluğu arzetmesi ne kadar da muhteşem.. Aman Allahım, nasıl bir intizamdır, ne büyük bir ciddiyettir o. Bir kâğıtta koca bir devletin mükemmeliyeti ne güzel arz-ı endâm ediyor.. Hürmetle eğiliyorum huzurunda ey vesika-i ecdâd-ı âlî.

İşte Sultan Dördüncü Mustafa'nın hatt-ı hümayunu. Ne kadar iri ve köseliler. Acaba niçin böyleler.. Yoksa hüsn-i hatta iyi bir seviyede bulunmasına rağmen, uzun bir süre mahpeste kalması sebebiyle mi bu yazılar küt ve titreler.. Öyle ki elinin zemine temas ederek yazdığı harfler düzgün ve insicâmlı iken, diğer şekilde yazdıkları muntazam değiller.. İşte bu belgedir ki bana Sultan Dördüncü Mustafa'nın içerisinde bulunduğu sihhî durumu gösteriyor..

Üzeri Sultan Üçüncü Ahmed'in her biri âdetâ hüsn-i hat örneği olan el yazılarıyla "müzeyyen" belgeler ne kadar kıymetli, san'atkârâne ve dikkat çekicidir. Sultan İkinci Mahmud'un hatt-ı şerifleriyle "müveşşeh" bulunanlar da harikulâdedir. Sultan Abdülaziz'in pehlivanlığı, ressamlığı ve musikîşinaslığı yanında hattatlığını ortaya koyan hatları, bu büyük ve talihsiz padişahın şahsiyetini gösteren birer "evrâk-ı nâtika"dır. Sultan İkinci Abdülhamid'in açık ve anlaşılır harflerden oluşan düzgün satırlı hatt-ı hümayunları ise, o kudretli padişahın titizliği, teferruatçı ve müdekkik yapısıyla Devlet-i Aliyye'nin umûruna verdiği ehemmiyeti, bir asır öncsinden bugüne taşıyıp bütün canlılığıyla bizlere ulaştırılmaktadır.

Ya hemen her mühim hitabın ardından kayda geçirilen iltifatkârâne cümlelere ne demeli.. Asırlar sonra bazılarının bunları sadece diplomatik bir ifade olarak değerlendirdiğini; bir kısmının ise aşırı kabul edip samimiyetsizlikle vasıflandırdığını biliyorum.. Ama bu kelimeler, bu cümleler iyi ki varlar, onları çok seviyorum.. Zira onların yazılış sebebi gayet asil ve zariftir: Bu satırlar hemen ve daima muhataplara lâyük görülmüş güzelliklerdir.

Pek tabiidir ki; övmek söz konusu olunca kendisinden başkasını hatırlayamayan, sevmek söz konusu olunca kalbden çok kalıba bakan, hele hürmet söz

* Başbakanlık Osmanlı Arşivi - İstanbul.

konusu olunca marifet ve hikmetten çok makam ve şekle itibar edenler bunları nasıl anlayabilecek ki! İşte belgelerde yer alan o canım ifadeler, bazen benim de ağır bulduğum bir üslûpla yazılmış olsalar bile her zaman çok güzel ve çok değerlidirler; karşısındaki insanlara hitap ettikleri için. Sevgiyi, bilgiyi ve hikmeti öne aldıkları için. Seni harflerinden öpüyorum ey sevgili belgem!..

Ne kadar uzun ömürlüsün azizim; taşıdığın bilgilerin ne denli kıymetli ve tafsilâtı bir bilsen. Kaç devletin ve ne çok milletin künyesi, tapusu seninle birlikte yaşamış ve bugüne ulaşmış. Ne mağrur adamlar, ne muktedir ve nice mütekebbir insanlara dair kayıtların bugün yazılmış gibi canlı ve taze. Peki o bilgilerin sahiplerine şimdi ne oldu? Nerede o kibirli ve gururlu insanlar? Dillerindeki ve ellerindeki kuvvet ve kudretten hiçbir nişane kalmamış. "Nice bahçeler, çeşmeler, güzel makamlar ve zevk ü safâ sürdürdükleri nimetleri terkedip giderlerken, ardlarından yer ve gök ağlamadığı gibi, sahip oldukları şeyler başkalarına miras olarak verilmiş."

Ancak onların iki yüzlü davranış sergiledikleri, zulmettikleri, maddî ve manevî zarara uğrattıkları unutulmamışlar. Senin güzel ve incecik harflerinde birlikte geçmişin karanlık sayfalarından kurtularak yirmi birinci asra ulaşmağı başarmışlar. Kaldı ki senin parlak ve kuvvetli bünyende yer bulan karalamalar, müsveddeler ve şifreli yazılar da bugün çok önemli müracaat kaynağı olarak ber-hayatlar. Onlar da ayrı bir kıymet ve bilgi hazinesi olarak gözümüz ve gönlümüzde mühim bir yer edinmişlerdir..

Şimdi seni okuyup anladıktan ve güzelliğini gördükten sonra kendi aczini idrak etmemek, kahrolası kibrinden pişman olmamak; yahut makam-mevki gibi kuruntular sebebiyle bozuk davranışlar sergilemek nasıl mümkün olabilir ki.. Hayır ey ecdat yâdigârı, sen bize yeteri kadar açık bir ders verdin varlığınla ve bilgece taşıdıklarınla: Biz de ebedî olanı severiz ve asla yok olucu çirkinliklerin heveslisi değiliz. Belki senin kadar güzel değiliz, ancak emin ol hepimiz gerçek güzelliklere talibiz. İnsanlığa, arkadaşlığa, işimize, milletimize, milî ve dinî varlığımıza âşığız. Bil ki senin güzelliğin, ecdadımız gibi bizim de güzelliğimizin ve yüceliğimizin bir nişanesi, bir alâmet-i fârikası olacaktır inşaallah en kısa zamanda. Bu ruhu senden alarak bunu başaracağımızı biliyorum.

Seni sadece siyasî bir metâ olarak görenler bizden değildir. Aramızda olmaları bir rastlantı, yahut bir zaruret sadece. Seni yalnızca bir kariyer vasıtası olarak görenler de acınası kişilerdir.. Sen bir vazife parçası da değilsin elbette.. Kaldı ki senin vasıtanla bir vazifeyi bihakkın tamamlamak kaç kişinin harcıdır?.. Seni sadece bir vilâyetin kütüğü, bir soyun şeceresi olarak gören-

lere de üzüntüyle bakıyoruz biz.. Hele seni artık hükmü kalmamış bir devletin eskimiş kültürünün bakıyesi olarak görenlere ise hiç sözümüz yok; zira onlar kendilerine başka bir kültür ve başka bir ruh bulmuş olanlardır..

Sen bizzat ecdadın kendisinin bizim için. Onun yazdıkları, yaptıkları ve yaşadıklarıdır. Yüce gönüllü insanların, kültür ve medeniyetin zirvesinde oturmuş bir milletin en güzel yâdigârıdır. Şimdiki sömürgeci ve saldırgan ve yazık ki ateşli silahlarda güçlü devletlerin; çinilerini, kitaplarını, hüsn-i hatlarını ve mezar taşlarını çalıp müzelerinde sergiledikleri, insanlığa bakışını taklit edip mimarî eserlerini hayranlıkla seyrettikleri o muhteşem insanlardan bize intikal etmiş siyasî ve tarihî birinci el kaynaktır. Sen hem bizim, hem de Doğu ve Batı'da mevcut pek çok devlet ve milletin geçmişlerini geleceklerine aksettiren kültür ve medeniyet aynasıdır.

Ey aziz belge! Sadece sen güzel ve göz alıcı değilsin; senden bir çok parça taşıyan mükemmel ve muhteşem binlerce defterlerimiz mevcut! Muhasebe, nüfus, tapu tahrir, temettuât, ahkâm, muahedât ve nâme-i hümayun defterleri.. Âh, onların içindeki o inanılmaz bilgileri ve muntazam kayıtları bir görsen, sen de onlara bizim gibi gıpta ile bakardın. Her biri klâsik Osmanlı san'atının numunesi olan cilt kapakları arasında ne azametli ve vakur duruyorlar. Onlara dokunmak bile bizim seçkinliğimizin alâmetlerindenidir. O cilt kapakları ki sadece defterlerin künyelerini bildiren etiketleriyle dahi mümtaz ve müstesnadırlar. Kat' şeklinde hazırlanıp gayet zarif ve şık deriler üzerine yapıştırılmış etiketlerdeki desenler ve figürler ne kadar orijinaldir. Bazen cilt kapaklarında yan kâğıt olarak kullanılan, bazen de kapağın üzerini tamamen kaplayan ebrûlar, seçkin cilt bezleri ve etiketler ile bu etiketlere, defterlerin muhtevalarına dair âhenkle yazılmış bilgi notları hep birlikte öyle bedîî bir eser meydana getirirler ki seyrine doymazsınız..

İşte bunun içindir ki seni evvel-i emirde korumağı hedef edinen bizler, bir taraftan ilim ve kültür âleminin istifadesine en güzel ve sağlıklı bir şekilde sunmağı çalışırken, diğer taraftan muhtevanı ve suretlerini kayda geçirip kitaplar hâlinde bütün dünyaya yaymağı çalışıyoruz. Çünkü biliyoruz ki senin güzelliğini paylaşmak bizim olduğu gibi; bu ilmî ve bedîî güzellikleri tanıyanlar için de fevkalâde hoşnutluk ve memnuniyet sebebi olacaktır. Neylersin ki senin kıymet ve güzelliğinin farkına varmayanlar, bundan rahatsızlık duymaktalar.. Olsun, bu fâni bir güzellik değildir ve şüphesiz bir gün onları da tesiri altına alacak; senin derin ve etkileyici güzelliğinin âlemde neşv ü nemâ bulmasının hazzını onlar da hissedeceklerdir..

Varlığın hiç eksilmesin ve varlığımızın süsü, teminatı ve alâmeti olsun ey aziz belge..